

KÖNYVISMERTETÉS.

Voinovich Géza: *Arany János életrajza 1849—1860.* Budapest, M. Tud. Akadémia, 1931. 8-r. 416 l.

Folyóiratunk két évvel ezelőtt (1929. 230—4.) ismertette Voinovich Arany-életrajzának első kötetét, s íme most a másodiknak megjelenéséről adhat hírt. A hatalmas kötet, mely jóval terjedelmesebb az elsónél, a költő életének csak egy évtizedét tárgyalja. Nagyon helyesnek tartjuk, hogy az Akadémia mostani súlyos anyagi helyzete ellenére sem korlátozta a szerzőt munkájában. Elvégre Aranynak ez az első nagyszabású tudományos életrajza; terjedelmét csak Arany költői nagysága s az Akadémia hálája és kegyelete szabhatja meg.

Az új kötet, melyet két facsimile s három kép díszít, négy fejezetben beszéli el A. utolsó szalontai éveinek s körösi tanárságának történetét Pestre költözéséig. Eddigi módszerét követve az életrajz keretébe foglalja a költői művek méltatását. Keletkezésük időrendjében sorra kerülnek lírai versei, *Katalin*, *Bolond Istók* I. éneke, *Jóka ördöge*, *Keveháza*, a *Nagyidai cigányok*, a *Daliás idők*, a hún eposz első dolgozatai és a balladák.

Nem hiába adta munkájának az Arany János *életrajza* címet, mert valóban A. életének kisszerű, szürke eseményeit s lelki fejlődésének annál érdekfeszítőbb és színesebb mozzanatait követi nyomról-nyomra. Ebből az eseményekben szegény, de lelki élményekben csodálatosan gazdag életből növeszti ki a költeményeket s létrejöttüket szinte filmszerű élenkséggel mutatja be „fogantásuk”-tól kezdve.

Voinovich évtizedek óta foglalkozik Arannyal, s ma alig akad még valaki, aki annyira ismerné tárgyát, mint ő, s olyan szeretettel tudna elmélyedni legnagyobb epikusunk életébe, lelkébe és műveibe. E hosszas búvárkodás alatt óriási anyag halmozódott föl, mely formába öntésre várt. Ennek az anyagnak jelentékeny része új, s ami nem új, ezer felé volt szétszórva. Voinovich, aki korlátlan ura anyagának, könnyen megtehetette volna, hogy nagyon sok adatot mellőzve, vagy rájuk csak hivatkozva, egy tömörebb, kerekesebb s talán művészileg tetszetősebb monografiát írt volna. Ő azonban belátta, hogy irodalomtörténetünknek ez idő szerint *teljes* Arany-életrajza van szüksége, s azért mindent beledolgozott művébe, amit fontosnak tartott A. igazi megismerésének szempontjából. Töméredek sokat idéz A. leveleiből. Ez nem egyszer fárasztó, de viszont a száz meg száz idézet mind jelentős, s belőlük A. szól hozzánk közvetlenül. Ne feledjük azt sem, hogy az idézetek egy része kiadatlan leveleiből való.

A páratlan teljességért, mely munkájának egyik főérdeme, csak hálások lehetünk, s e mellett el kell törpülnünk apróbb kifogásainknak.

A lírai versek az életrajzba ágyazva kissé szétszóródnak. A szerző inkább önvallomásoknak tekinti őket s így esztétikai értékelésüket kissé háttérbe szorítja, de kárpótol bennünket a «kisebb költemények»-ről szóló összefoglalással, melyben ilyen szép sorokat olvasunk: «Verseivel párhuzamos hangulatokat találni leveleiben, melyek hitelesítik költeményeit, összekapcsolják élete és kora körülményeivel és hangulatával. Versei sokszor mintegy alá vannak festve leveleiben. Egyes képek, kifejezések felszívódtak a levelekből a versekbe, vagy a versekből tovább élnek nála.» «Bármily kevés benyomásban volt része, költészete örökéletűvé tette életének eseményeit és érzéseit, mint a kovasavas melegforrás megkövíti a beléhajló fűszálat. Egyszerű életét költőivé emelte egyénisége. A külső ösztön hiánya egészen magára utalta s csak annál bensőbbé és mélyebbé tette költészetét. Petőfi jobban föltárta a maga szívét, Arany az emberi lelket általában.» (302., 299.)

Hogy apróbb kifogásainkkal hamar végezzünk, megemlíthetjük, hogy a források ismertetése itt-ott száraz és zsufolt (*Daliás idők*, hún-eposz), s hogy az ilyen részletek nincsenek mindenütt összehangolva a művészien megírtakkal, az essayszerűekkel. Azt gondoljuk, hogy a *Jóka ördögének* méltatásában erősebben lehetett volna hangsúlyozni páratlan nyelvét, mely a humorosan népies szók és szólások koncentrált erejével hat.

A fő vád, melyet egyes kritikusok V. műve ellen emelnek, s mely ellen már föntebb megvédtem, a túlságos részletezés, a «mozaikszerűség». Az utóbbival azt akarják mondani, hogy a kis kövekből összerótt kép apró hézagaival merev s nem olvad a freskó vagy olajfestmény művészi egységébe. Elfeledik azonban, hogy a mozaikkép minden egyes kockájának finom színtónusa is van, s ezek a tónusok mégis csak egységbe olvadnak, a látszólagos merevségben pedig igen gyakran hatalmas jellemző erő, specifikus szépség és monumentalitás van. V. mozaikmunkája ilyen. Aprólékos, de gondos és művészi, s végül mégis kibontakozik belőle Aranynak az embernek és költőnek nagyszabású és hű képe.¹

Ebben a kötetben is igen sok az új és értékes adat. Ilyen pl. az, hogy A. 1851-ben lapalapítási tervvel foglalkozott — ezt V. Tompa egyik levelével bizonyítja. Új és rendkívül érdekes a *Daliás idők*hez gyűjtött történeti, korrajzai s egyéb adatok tizennyolc árkusra terjedő gyűjteménye, melyre utóbb azt írta: «Toldiana, tűzre való.» Szerencse, hogy megmenekült a tűzhaláltól. Csak azt nem említi V., hogy hol van ez a becses kézirat. Általában szeretnők, ha a sok-sok kiadatlan levélnek s egyéb kiadatlan kéziratnak lelőhelyét pontosan megmondaná. (Akadémia, N. Múzeum, Szalonta, saját gyűjteménye? Talán a munka végén lehetne ezeket felsorolni!)

Ugyancsak nagyértékű a D. I.-re vonatkozó «Pro memoria» feliratú följegyzés, melynek alapján V. kiemeli, hogy egyes későbbi motívumok

¹ Kisebb tollhibák: «már csak a kivitel hiányzik» (123.), már h. még olvasandó; a *Komáromi romemlékek* (153.) helyes címe csak *Romemlékek*, a Budapesti Visszhang (132., 153.) címének pontos egykorú írása *Viszhang* volt; Szilágyi Áron (264.) h. Szilády, *Wandernde Glocke* (322.) h. *Wandelnde*, Tóth Ede (329.) h. Tóth Endre olvasandó.

csírájukban már itt megvannak. A 90. lapon négysoros verstördéket közöl A. Ilosvai-példányának bekötési lapjáról. Újak és érdekesek Opitz Theodornak, Petőfi fordítójának a *Nagyidai cigányokról* írt levele (136.), A.-nak Tisza Domokoshoz írt levelei (143—5.), melyekről helyesen állapítja meg, hogy ezek «módszer tekintetében a pedagógusok figyelmét is megérdemlik. Ha nem állíthatni is össze belőlük ars poëticát, megjegyzései érdekes adalékokat nyújtanak költészetéhez, s nemcsak tanári, hanem művészi gondját is mutatják.» A *Nagyidai cigányok* ismert irányzatát érdekesen világítják meg Görgeinek a szabadságharc hibáit illető nyilatkozatai (137—8.). Új Zichy Mihály ballada-illusztrációinak szép méltatása (357—60.) Pasteiner Gyula egykorú bírálata alapján.

Amint az első kötetben, itt is gyakran hivatkozik A.-nak könyveibe tett bejegyzéseire, aláhúzásaira s kéziratának tanúságaira. V. valósággal benne él A.-ban, egy-egy állítását a költő legkülönbélebb munkáiból vett bizonyítékokkal tudja támogatni. Ezeket mind emlékezetében őrzi, s szinte önkénytelenül kerülnek tolla alá.

Az A. munkáiról szóló régiebb kritikákat mind föleleveníti, tömören, színesen ismerteti, egybekapcsolja az újabb méltatások lényegesebb megállapításaival s mindig kiegészíti a maga helyeslő vagy helyreigazító megjegyzéseivel. Ezek a legkisebb részletre is kiterjeszkedő helyreigazítások mutatják, hogy kutató figyelmét semmi sem kerülte ki. Így Gyöngyösy László egy életrajzi adatát a «mesék birodalmába» utasítja (16.), Solymossy Sándornak *A gyermek és a szivárványra* vonatkozó szellemes magyarázatát A. saját nyilatkozatával cáfolja meg (70.), egyes kimutatott Byron-hatásokat kétségeseknek tart (47.), Elek Oszkár skót ballada-párhuzamait sem tartja elfogadhatóknak (324.) épen úgy, mint Gregussnak a balladákba belemagyarázott erkölcsi alapeszméit (326.). Helyreigazítja Riedlt, ki nem vette észre, hogy a szerinte derűs eposznak tervezett *Daliás időkben* Toldi vétsége és számtüzete már előre veti árnyékát, s így nemcsak Juliska halála óta lett a költemény komollyá, sőt tragikussá (89.). Aprólékos gondosságát jellemzi a következő kis helyreigazítás. Grexa Gyula a Csaba-tördékek egyik forrásaként Jornandest is felhossa, de V. észreveszi, hogy Jornandes idézett helyei mind megvannak Thierryben, A. egyik fő forrásában. Jornandes nem is volt meg könyvei között (177.). Egyszer Aranyt magát is helyreigazítja, ki nem jól emlékezett egy dátumra (63.). Íme, csak néhány példa a sok közül!

Azt talán fölösleges említenem, hogy V. művének újsága nemcsak az ilyen új adatokban van, hanem általában eredeti, önálló s azért újszerű Arany-szemléletében, mely lépten-nyomon megnyilatkozik.

Műve hővelkedik szép és értékes részletekben. Legyen szabad a sok közül néhányat említenem.

Burns *Szombat esteje* s a *Családi kör* között vont párhuzama amilyen rövid, épen olyan sikerült: «A skót család népesebb, korosbak a szülék; a magyar háznép elevenebb, a képen több a mozgalom, a jellegzetes és festői vonás. Ott a hit, itt a szabadság mártírjainak bús emléke jár; a skót költő végül szinte a himnuszig emelkedik, a magyar képre a szabadságharc árnya nehezül». (21.).

Katalin tartalmi vázlatában pompásan érzeteti a költemény alaphangulatát (27—8.), a róla szóló bírálatok tömör és nem száraz áttekintése példászerű (30—2.).

Az «érzelmi kapcsolatot» Byron és A. között gyönyörűen fejtegeti (33—5.). Íme néhány befejező sora: «Szemében ez örök vergődés s örök tehetetlenség fájón nevetséges. Byront is elkeseredés üldözi, mikor kalandos élet után, mint a társadalom száműzöttje, gyűlölettel fordít hátat Angliának, de őt, Helvétia tetői, a tenger és Velence várják; — Aranyt prózai nyomorúság fojtogatja; tehetségével, terveivel Szalonta viskóihoz van láncolva, egy császári szolgabíró irodájában írja nemzete sorsát sirató költeményeit s üres szemmel néz a jövőbe.» Ugyanilyen sikerült A. és Byron humorának szembeállításása (45.). *Kevéháza* jellemzése tömör, hangulatos és mindenképpen jeles (163—4.).

A *Daliás idők* s a *Csaba* első dolgozatairól szóló részek a leggondosabb, legalaposabb, minden részletet megvilágító tanulmányok.

Fénypontja könyvének a balladák méltatása is (310—31.). Hadd idézzek végül ebből is néhány sort. «Arany egyéniségében csak szunnyadó erőket költött életre a skót balladák tanulmánya. Olvasmányai, műélvezete közben fejlenek saját alkotásainak tervei, mint virágkehely alján a leendő gyümölcs. A tömörség, néhány erőteljes vonás elevenítő ereje s a párbeszéd is megvolt már első népies balladáiban; rejtett drámai ereje elárulta magát *Katalin* egyes jeleneteiben, most erőre kapva, később epikai alkotásait is áthatja. Kifejlődött érzéke a tragikum iránt: romok között él, tragikai levegő veszi körül.» (315—6.). «Így szövődnék össze a költő tanulmányai, így közbe mindenütt hazai szálak. A költő úgy van az idegen műremekkel, mint méh a virággal: gyönyörűséggel duskál benne s midőn tovább száll, magával viszi arany-pórát, hogy a maga rejtélyes műhelyében egészen mássá alakítsa.» (323—4.).

Idézeteinkből látható, hogy a tudós-Voinovich szakszerű megállapításait a költő-Voinovich gyakran önti megkapóan elmés, hangulatos formába, s annak logikusan módszeres gondolatmeneteit szívesen egészíti ki mélyre világító költői képeivel és hasonlataival. Ez s a tárgyalásnak mindig közvetlen és meleg hangja teszi V. kiváló tudományos értékű könyvét rendkívül vonzó olvasmánnyá is.

SZINNYEI FERENC.

Farkas Gyula: A «fiatal Magyarország» kora. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1932. 8-r. 318+(1) lap.

Mindazok, akiknek a szemében a tudományos kutatás új, eddig ismeretlen adatok felkutatását jelenti, csalódottan teszik le ezt a könyvet. Ilyen kutatási eredmények ugyanis nincsenek benne. De azért az egész munka mégis újszerű és szokatlan, mert a már ismert, sőt sokszor nagyon is ismert tényeket más értelmezésben adja, mint ahogyan eddig megszoktuk. Az irodalmi művek Farkasnál célból eszközökké lónek, hogy rajtuk keresztül és velük annak a kornak irodalmi életét, és a műveket alkotó íróknak műveik feletti céljait világítsa meg. Azt akarja előttünk feltárni, hogy a mult század negyvenes évei írónak mit jelentett az irodalom, s micsoda

társadalmi, tehát nem esztétikai, célokat kívántak vele megvalósítani. Mert az, hogy ezek az írók az irodalom eszközeivel magyar nyelven a sajátágosan magyar individualitást akarták kifejezni, épen nem nevezhető esztétikai, egyetemes művészi célnak.

Ez az oka, hogy Farkas könyve újszerűen hat. Irodalmunknak arról a korszakáról: Petőfi koráról szól, amely a köztudatban legismeretesebb. De épen azért, mert a művek mögé néz, olyan mozdulatokat lát meg, amelyek eddig nem vonták magukra figyelmünket, — részben azért, mert művészi szempontból nem elég jelentősek, vagy mert annyira korhoz kötöttek, hogy elsüllyedtek a korrallal együtt, s csak a történetíró ássa ki a törmelékek alól. A köztudat e kor irodalmi emlékeiből csak azokat tartja számon, amelyek korukból kinőttek, mert a korszerűsége túl egyetemes emberi jelentőségük van. S az írók és költők valahogyan emlékszobrokként, azaz egy-egy pedesta-lon, imaginárius térben állnak előttünk. Óriások, kik szinte magukban élik emlékeletüket és kapcsolataik kezdenek előttünk feledésbe menni... Farkas ellenben leszállítja e szobrokat talapzatukról: megeleveníti őket, koruk levegőjébe helyezi vissza és megmutatja azokat a szálakat, amelyekkel embertársaikhoz vannak fűzve. A köztudat áriákat hall, s most kardalok zendülnek fel, amelyekben már kevésbé élesen hallatszanak a karvezetők dallamai. Ennek az irodalomtörténetírásnak az a jellemző vonása, hogy a réginiel nagyobb az életközelsége, s ezért szóhoz jutnak benne a *di i minorum gentium*: a nagy művek fenséges nyugalma az élet lüktetése, sokszor bizony bántó hangzavara váltja föl. Ha régebben talán túlságosan múzeumokban magyaráztuk az irodalmi alkotásokat, most Farkas viszont bele akar dobni bennünket abba a tömkelegbe, ahol az irodalmi művek születnek, s ahonnan valók azok az impressziók, amelyek a műben megne-mesedve és megformálva szemlélhetők. Szerzőnk ettől a múzeumi szemléletől egyenesen irtózik. Könyve végén (302. lapon) azt mondja, hogy az irodalom-történet írójának meg kell állnia ott, ahol az esztétikus a nagy alkotó egyé-niségek műveit magyarázni kezdi. Ő nem esztétikus, hanem történetíró, s ennek is ahhoz a fajtájához tartozik, aki «a kollektív erők hatását kutatja». Szóval az egyéniség is csak annyiban érdekli, amennyiben a közösség erő-vonalainak a csomópontja.

Itt van az a pont, amely Farkas Gyula műveit magyarázza, s amely miatt élénk figyelmet keltenek könyvei a jobb és a baloldalon egyaránt. Kétségtelen, hogy ebben a mozzanatban Farkas egészen modern tudós, napjaink szellemének igazi képviselője. Minden időnek megvan ugyanis a maga mítosza, amely rendesen egy sokrétű és homályos jelentésű szóba sűrűsödik össze. Ilyen szófetis ma a *közösség* (collectivum), amely mindent megmagyaráz és így azon az úton van, hogy megelőlje elődjét: az *egyént* (individuum). Hogy ez a csodaszó megszülethessék, ahhoz olyan időnek kellett jönni, amelyben a politika megfertőzte az emberek életét. A régibb századokban ez a mesterség csak azokat érdekelte, akiknek a mesterségük volt, az uralkodókat és diplomatákat — a francia forradalom óta azonban rohamosan terjedt a „*bacillus politicus*” és a modern demokracia hatalomra emelte a politikai és hasonló szervezeteket. Létrehozta és nyakunkra szabadtotta a politizáló és magát hatalmi szervezetekben kiélő társa-

dalmat. S ennek az új, kapitalisztikus-demokratikus életstílusnak a jellemzője az is, hogy benne az élet súlypontja a szellemről a szociálisra, az egyénről a collectivumra helyeződik át. A szellem emberét a politikus, a filozófust a szociológus váltja föl. Nem véletlen tehát, hogy a XIX. század első felében, mégpedig épen a politizáló Franciaországban született meg a szociológia mint tudomány (A. Comte), s ez ma azon az úton van, hogy, kivált a tudományban végtelenen következetes németeknél, a tudományok tudománya legyen. A szellem korában még a filozófia tartott jogot erre a nemes szerepre, de ma kiszorítja a relativista szociológizmus, amely „alaptudományként” forgolódik a piacon s úgy kínálgatja magát, mint „valamennyi szellemi tudományt megkoronázó tudomány”. Ennek a szemszögéből nézve a történetet, nincsenek többé egyetemes igazságok és értékek, csupán az egyes korok tudatában kialakult ideológiák, vagy utópiák. A történetfrónak ennél fogva nincsen egyéb feladata, mint kinyomozni egy-egy kor embereinek azokat a tudatösszefüggéseit, amelyek annak az ideológiáját alkotják.

S az ideológiát egy-egy „társadalom” vagy ennek egy-egy osztálya hordozza. Ezzel magyarázható ennek minden cselekvése, amely nem más, mint olyan akciók sora, amellyel a maga ideológiáját uralkodóvá, azaz az egész társadalomban elfogadottá akarja tenni.

Világos tehát, hogy az irodalmi élet, vagyis az írók társadalmának akciói, szintén egy ilyen ideológia szolgálatában állanak, amelyet a művekkel uralomra szeretnének juttatni. S ki ennek a collectiv akciónak hőse? Semmi esetre sem ez vagy az az író. Egyáltalában nem az „egyén”, hiszen ideológia érdekében csak collectivumok léphetnek akcióba. A szervezet adja a lökőerőt. S minél erősebb a szervezet, annál világosabb és tudatosabb az ideológia, tehát a fejlődő és alakuló „élet” — itt persze: irodalmi élet — is.

Íme azok a gondolatok, amelyek Farkas irodalomtörténetírásának a mozgatói. Honnan vannak ezek? Teljes egészükben a fájdalmas mai életből: a politikának és a szervezeteknek élő ember lelkéből. Régi igazság, hogy a multat rendesen a magunk korának a fényében szemléljük. Ezért írjuk folytonosan újra a történelmet: keressük benne mindenütt a magunk őseit.

Az irodalmi szervezetek: az írói társaságok, folyóiratok, klikkek — az „irodalompolitika” és „tudománypolitika” mai világában élő kutató tehát visszavetíti ezeket a fogalmakat a multba, s megkérdi a régi könyvektől és hírlapok, folyóiratok elsárgult lapjaitól: mit tudnának mondani ebből a szemszögből feladott kérdésekre? A feleletek Farkas könyvei.

Bizonyos, hogy e kérdésekre sok korszak néma maradna. De meglepő elevenséggel felel rá az olyan korszak, amelyben már megvannak a mának az erői, ha talán csupán öntudatlan hajlam gyanánt is. A magyar romantikáról szólva még erőltetettnek látszott Farkas módszere. De Petőfi koráról szólva fényesen beválik. Miért? Mert a romantika idejében még csak kezdett politikával, s ennek megfelelően hatalmas szervezetekkel telítődni a magyar társadalom. A politika itt még csak a nemesi osztályt érdekelte, s az irodalom alig volt több, mint ennek az osztálynak művészi megnyilatkozása. A negyvenes évek azonban, a „fiatal Magyarország kora” hatalommá tette a politikát, mégpedig a francia polgári forradalom politikáját az egész ország minden társadalmi rétegében. Magyar és nem-magyar nemzetiség a sajátos

népiség hatalmi ideológiájáért kezdett égni. A magyar ébredéssel párhuzamosan haladt a többi (tót, oláh, stb.) nemzetiség ébredése, öntudatosodása. Világos, hogy ennek a nyomai az irodalomban is megtalálhatók. Az írók témáit, eszméit nem hagyhatja a kor érintetlenül. Mindez igen szépen kitűnik Farkas könyvéből. De nem tűnik ki, hogy amiben ezek az írók és költők maradandót, századokra szólót alkottak, az éppen az által lett maradandó, mert fölébe tudott emelkedni a kornak: le tudta győzni az életet, még az irodalmi életet is és — mű, a szó igazi, értékértelmében vett *mű* lett belőle, amelytől idegen az elmúlás. Ha Petőfi pl. csak az volna, aki Farkas könyvében szerepel, vagyis a korszerű Petőfi, akkor nem sokkal lenne nagyobb, mint Sükei Károly. S Jókait minden bizonnyal felülmúlná Frankenburg vagy Kúthy Lajos. A nagy ember éppen azért nagy, hogy több, mint korának terméke és kifejezője. S történetet is csak ezért érdemes róluk írni.

A collectivumok és az ideológiák meglátásában azonban Farkas Gyula ügyesen jár el. Igen jól alkalmazza a nemzedékek csoportulását és megkapóan írja le csoportjaik harcát az érvényesülésért. Harcaikat és vezető gondolataik csirázását szinte még egyszer átéljük a szerző kalauzolásával. A nemesi Magyarország az irodalomban szemünk láttára alakul át 'népi', azaz demokratikus Magyarországgá, s ennek megfelelően változik át az irodalmi ízlés is. Hatalommá válik a közönség, és az új olvasó réteggel új motívumok nyomulnak be az irodalomba. Mindezt a drámai fejleményt jól állítja szemünk elé a szerző, s ez által érdekes olvasmányt adott a kezünkbe. A szakemberek némely tény felhasználását és a rája épített következtetést bizonyára jogosulatlannak fogják találni. S meg fogják róni a könyvnek elég sok magyartalanságát is, de ezekre nézve nem érzem magamat eléggé illetékes bírálónak. E végből átadom a könyvet az irodalomtörténet hivatásos kutatóinak. Engem a vezető gondolat, s a módszer elvi háttére érdekelt: ahogyan Farkas Gyula nem ártja magát az esztétikusok dolgába, én sem akarok irodalmi tények konkrétumaiba belebocsátkozni.

NAGY JÓZSEF.

Dr. Kristóf György: Kritikai szempontok az erdélyi irodalmi életben. Kolozsvár, Minerva, 1931. 8-r. 125. l.

Négy évből (1926—1929) származó öt tanulmányát gyűjtötte össze a kis kötetbe a szerző. Mindegyiken kiverődik a talaj ize, a sajátos körülmények alkalomszerűsége, de az egyetemes magyar és tudományos elvszerűség magasságába nyúlnak fel. Egységes felfogás érvényesül bennük, mely már az elsőben is — *Transilvanizmus* — teljes egészében kibontakozik.

Ismeretes, mennyire időszerűvé vált a románoktól megszállt területeken élő magyarság kulturális kapcsolatának kérdése a «zömmagyarság»-gal. Fölmerültek törekvések, melyek az erdélyi és a megmaradt haza magyarsága: lelkeségének árnyalati különbségét lényegessé akarták mélyíteni és irodalmi téren is sajátos, nevezetesen székely költészet jogosságát vitatták. Kristóf tárgyilagos, tudományos alapon vizsgálja az *erdélyiség* mibenlétét, és kimondja: erdélyiség vagyis Erdélyhez kötött, Erdély földjén végbemenő élet volt, van és lesz is mindig, sőt a magyaron kívül van szász és román erdélyiség is. Egyik faj sem *gazdanép*, mindegyik bevándorolt, vendég, de

néprajzilag is elkülönült a nagy magyar, germán és román népi egység keretében. Kristóf elsősorban a magyar erdélyiséget veszi szemügyre, bár érinti a fajokon túli, fajközi oldalát is a problémának.

Kikből áll az erdélyi magyarság? Erdélyben nincs kétféle magyarság a székely csak legkeletebbre kitelepedett része az erdélyi magyarságnak és «mint ethnikum nem külön individuum.» Az erdélyi magyarságnak vannak külön vonásai. Sokra értékeli a tudást, de nem egyoldalú; megfigyelése, érdeklődése nagyon sokvonalú. Erdély az iskolák és polihisztorok hazája. Az erdélyi magyar rátermett a gyakorlati életre is és itt is sok irányban mutat képességet. Ismeri a szellemi értékeket és megbecsüli másban is; türelmes az eltérő meggyőződéssel szemben. Ragaszkodik a régihez, de nem zárkozik el az újítások elől. Sokszor kényszerült védekezésre a történet folyamán, jobban családdá melegedtek tehát a közösségek, s a tények józan számbavétele is kifejlődött bennük. Általában értelmes, cselekvésre edződött faj, érzelmi élete azonban rejtettebb — epikája is fejlettebb lírájánál. Az alkalmazkodó képesség mellett jellemző vonása egész története folyamán a közművelődési egységnek, a nyelvi és irodalmi közösségnek, sőt azonosság-nak érzése az egész magyarsággal; ebből világosan következik a jövőre nézve is, hogy *a nemzeti műveltség egysége és fejlődése a külön politikai határok között is szükséges és lehetséges.* Erre jogot adnak a békeszerződések, és Kristóf hiszi, hogy a hatalom mai birtokosai is megértéssel lesznek a «fajközi transzsilvanizmus» egyik régi sajtósága iránt, mely lehetővé teszi a békés együttélést a különféle fajok között.

A második tanulmány — *Az erdélyiség irodalmi vonatkozásai* — az irodalom és kivált az irodalmi tudat oldaláról kiindulva jut arra az eredményre, hogy az erdélyiség nem szorosan vett irodalmi, hanem irodalompolitikai probléma. Igazában csak egy irodalom volt és van: magyar. Az erdélyi, vagy most már, fájdalom, romániai magyarságnak arra kell törekednie, hogy amint volt és van, ezután is legyen minél fejlettebb magyar irodalom Romániában. Nem kell azért elsikkadnia a sajátos íznek, de sohasem szabad elfeledkezni arról, hogy «az erdélyiség csak a művészet síkjára felemelve jelent értéket», és törzsétől leszakadt száradó ág az erdélyi irodalom, ha elválik az egyetemes magyartól. Íme az erdélyi magyar irodalmi kritika természetes szempontjai és velük hivatása és felelősségének nagysága! Igaza van Kristófnak, csak annak szabad kritikusi tollat kezébe vennie, akiben megvan ennek a rendkívüli felelősségnek érzése, akiben tehát az öntudatos finom ízléssel egyesül a bensőséges együttélés fájának lel-kével, aki független és a mellett a művészet szenvedélyes szeretetében bátran tesz hitet igazsága mellett. (*Szabad kritika.*)

A vécsi Helikon írói hangsúlyozták a kritika szabadságát és felpanaszolták, hogy az irodalmi művek elbírálásában gyakran érvényesülnek felekezeti, politikai és személyi elfogultságok. Úgy látszik, Kristóf attól tart, hogy ezeket a szépen hangzó szavakat köpönyegül használják tel oly törekvések, melyek az erdélyi magyar irodalom egészséges fejlődését akarják útjából kitéríteni. Jellemzőek a cikk e szavai: «Egyszer már ideje határozottan és félreérthetetlenül tiltakozni az ellen, mintha az elfogultság csak a felekezeti, a politikai és személyességre irányuló szempontok kizárólagos terhe és

öröksége volna. Ideje kimondani, hogy az elfogulatlanságtól mentesség nem azzal áll egyenes arányban, hogy ki mennyire távozott el világnézetében az Isten, a hit világától a materializmusig és cinizmusig, a nemzettől a nemzetköziség felé és a személyiség szellemi, erkölcsi centrumától az ember testi és ösztöni perifériájáig. Mindenik oldalon lehet elfogultság. Az elfogultság nem a keresztyén, a nemzeti és erkölcsi világnézet kizárólagos bűne és az elfogulatlanság nem a vallástalanságnak, a nemzetköziségnek és a materializmusnak a szabadalmazott kiváltsága... Pedig Kristófit nem lehet szűk látókörűnek bélyegezni, eleven kapcsolatban él a külföldi irodalommal és tudománnyal. Figyelemreméltó összefoglalásban számol be az 1927. évi hallei nemzetközi általános művészettudományi és esztétikai kongresszus előadásairól. (*Az esztétika nemzetközi problémáiról.*) A kötet utolsó alapos tanulmánya, *Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből*, az Irodalomtörténet 1980-i évfolyamában jelent meg először és így már szélesebb körben is ismertetes. Bemutatja, hogy indul lendületnek a romok között a romániai magyar irodalmi élet, melynek nem egy terméke máris nagy egyetemes magyar érték. Ítéleteiben írójának egyenes határozott, de mindig elvekhez igazodó egyénisége tükröződik. A szellemi kapcsolatok eleven fenntartása nemcsak az elszakadt magyarságra, hanem ránk nézve is rendkívül fontos. Ez a könyv közel hozza lelkünkhöz a Romániában élő magyarságot közös szellemi kincseinkért kifejtett keserves munkájában. De egyuttal arra is bizonyosság, mily nemes rész jutott ebből a küzdelemből Kristóf Györgynek, a kolozsvári egyetem nyílt, bátor de okos és gyökeresen magyar professzorának.

KOCSIS LÉNÁRD.

Faludi Ferenc: Caesar Aegyptus földén Alexandriában. Kéziratból kiadta és bevezetéssel ellátta Gálos Rezső. A győri női felső keresk. isk. 1931. évi értesítője. N. 8-r. 1—46 l. Önállóan is: Győr 1931. 46 l.

Faludi Ferenc magyar nyelvű munkái közül egy, a *Caesar* című iskolai dráma, mindeddig nem volt hozzáférhető: kéziratban volt a Nemzeti Múzeumban, nyomtatásban sem Révai Miklós, költői műveinek XVIII. századi közrebocsátója nem adta ki, sem a XIX—XX. századi forrásgyűjtemények során nem jelent meg. Irodalomtörténetünk egyik kitűnő érzékű munkása, Gálos Rezső, megtalálta a módot közzétételére: mint a győri női kereskedelmi igazgatója lenyomatta a múzeumi kéziratot intézetének *Értesítőjében*, aprólékos gonddal őrizve meg az eredeti minden betűjét és írásjelét.

Bár a *Caesar*, mint egy olasz nyelvű dráma pusztá fordítása, Faludi írói képének vonásait nem változtatja meg, az irodalomtörténet hálás lehet a kiadónak, hogy rendelkezésére bocsátotta az első magyarul előadott jezsuita dráma szövegét — s mellette kiadta a pannonhalmi kéziratár anyagából Paintner Mihálynak latin nyelvű Faludi életrajzát, a XVIII. század tudatos stílus-művészeinek legrégebb, de mindmáig alapvető életírását.

A kiadást Gálos rövid, de szakszerű és minden kérdést teljesen megvilágító bevezetéssel látta el. Két mondatát azonban nem lehet szó nélkül hagyni. Az egyik a következő: «Mióta irodalomtörténetírásunk — élén Toldyval — a barokk fejlődés nagyszerű egészéből a ,nemzetietlen kort',

a „hanyatlás korát“ kiskatulyázta, csak prózájának stilusszépségeit emlegették: az embernek és a költőnek a fénye elhomályosult.» Ezzel a sokat állító mondattal több tekintetben szembe kell fordulnom.

1. Lehet-e és kell-e irodalmunk fejlődéséből külön korszakként kihasítani az 1711. és 1772. év között; jogosulatlan eljárás-e, még az irodalom önelvűségének alapjáról nézve is a kérdést, ezt a magyar nyelvű irodalmi termékekben olyan szegény s irodalmi öntudatig nem emelkedett korszakot, hanyatlás korának nevezni — erre utalnak a macskakörmök: azon nem vitatkozom, tisztelem a szerző ellenkező fölfogását. Az azonban bizonyos, hogy sem Toldy, sem Beöthy elvi álláspontja nem szolgált rá a «kiskatulyázni» szóban rejlő lenézésre.

2. Mit jelent az, hogy Faludinak, az embernek és a költőnek fénye elhomályosult? Valami nagy fénye (=értéke) a *költőnek* az irodalomtörténet világában sohasem volt, de ami fénye volt, azt épen Toldy, Beöthy, Négyesy és a többi „skatulyázó“ irodalomtörténetíró vetette rá — a nagy költő glóriáját vonni Faludi feje köré nemes, de jogtalan vállalkozás. Az *ember* pedig azért nem vesztethetett fényéből, mert fénye sohasem volt: Faludi egyike azoknak az íróknak, akiknek emberi valóját nem ismerjük, de nem is ismerte az irodalomtörténet azelőtt sem — költészete alig árul el belőle valamit, írásos bizonyosságaink pedig igen kevés számmal maradtak, s azok is semmitmondók.

3. Van jogunk irodalmunk életében barokk *fejlődésről* beszélni? S ha volna, van annak *egésze*, mégpedig *nagyszerű egésze*? Lehet *barokknak* nevezni a XVIII. század derekának költészetét, Amade, Orczy és Faludi költői irányát? Ahány kérdés, annyi tagadó felelet.

A másik mondat, közvetlenül csatlakozik az előbb idézethez, így hangzik: (Faludi) «nagysága csak az újabb megvilágításban és szintetikusabb látéképen domborodik újra ki.» A prózáiró Faludi *hatását és jelentőségét* ma, az újabb megállapítások nyomán, valóban nagyobbban látjuk, mint azelőtt, de sem a prózáiró *nagysága*, sem a költőé nem «domborodik ki» jobban «az újabb megvilágításban és szintetikusabb látéképen». Faludi íróművészetéről, tehát nagyságáról, a legszebb kép mindmáig az, amelyet Beöthy Zsolt adott, pedig ő még nem dolgozott «szintetikusabb látékép»-pel, csak biztos ítéllettel és művészi ízléssel.

CSÁSZÁR ELEMÉR